

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ ЯК МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Анотація. У статті розкрито сутність, особливості, рівні, критерії процесу соціалізації студентів.

Ключові слова: соціалізація, соціальна адаптація, формування особистості, культура мовлення, мовленнєва діяльність, спілкування, ділове спілкування.

Аннотация. В статье раскрыты сущность, особенности, уровни, критерии процесса социализации студентов.

Ключевые слова: социализация, социальная адаптация, формирование личности, культура речи, речевая деятельность, общение, деловое общение.

Annotation. The thesis presents basic definition of theory and practice of student's socialization.

Key words: socialization, social adaptation, social pedagogy, personality, means of a standard of speech.

Проблема соціалізації студентів у сучасних умовах надзвичайно значуща, насамперед, у зв'язку зі зростаючими вимогами до формування активної творчої особистості, здатної знайти власне місце в житті, самовизначитися та реалізувати себе. Проблеми соціалізації молоді перебували в полі зору дослідників із початку ХХ століття. Серед учених, котрі стояли у витоків розвитку теорій соціалізації, Г. Тард, Г. Гіддінгс, Г. Лебон, Е. Дюркгейм, М. Моса, М. Бугле, Т. Парсонс та ін. Велике значення для дослідження даного феномена мали праці українських та російських учених, здійснені у напрямі соціально-педагогічного вивчення соціалізації: В. Бочарова, Ю. Василькова, О. Газман, Н. Лавриченко, І. Зверєвої, Н. Заверико, А. Мудрика, Л. Новикова та ін. Проблеми соціалізації в сучасному українському суспільстві пов'язані із трьома напрямками: 1) зміною (руйнуванням) системи цінностей, у результаті чого старше покоління не завжди може підготувати молодь до життя в нових умовах; 2) корінною й дуже швидкою зміною соціальної структури суспільства; 3) послабленням системи формального й неформального соціального контролю як фактора соціалізації.

Розв'язання завдань соціалізації особистості через її навчання, виховання, формування адаптивних умінь і навичок – основне призначення соціальної педагогіки. У цьому контексті вагомими є дослідження таких українських учених, як В. Андрущенко, М. Євтуха, А. Капської, Л. Міщик, Л. Савенкової, М. Лукашевича, Л. Нечепоренко, Т. Колодько, М. Михальченко, О.Л. Сидоренка та ін.

Необхідною складовою соціалізації особистості майже в усіх країнах світу є освіта. Водночас успіхи сучасної освіти, й особливо вищої, обумовлюються не тільки обсягом знань, умінь і навичок людини, а й її здатністю добувати й використовувати нові знання у нових умовах. Важливо, наскільки студент як суб'єкт соціалізації самостійний в інформаційному просторі, який рівень його соціальної компетентності, як швидко він вибирає ту сферу діяльності, в якій зможе досягти високого професіоналізму. Молодь і студентство як особливу соціально-демографічну групу різнобічно досліджує низка вчених: Л. Аза, Б. Ананьєв, Н. Бегека, І. Бех, А. Дмитрієв, Б. Зав'ялов, Г. Овчаренко, О. Лешер, В. Лісовський, А. Кушак, Н. Кирилова, С. Савченко та ін.

Одним із мобільних чинників, спроможних впливати на сучасних студентів, є мовлення. Питання щодо об'єктивної потреби й можливості формування у студентів цього важливого компонента педагогічної майстерності стало об'єктом науково-творчих

пошуків Д. Бараник, О. Беляєва, Л. Виготського, А. Годлевської, І. Зимньої, А. Капської, О. Кретової, Р. Короткової, Л. Паламар, В. Пасинок, А. Первушиної, В. Поторацької, Г. Сагач, Л. Струганець, О. Штепи та ін. Проте відчувається дефіцит спеціальних досліджень, які б розкривали механізми розробки та впровадження спеціальної системи педагогічної взаємодії різних факторів з метою оптимізації процесу соціалізації студентів засобами культури мовлення.

Мета запропонованої статті – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов, що забезпечують успішність соціалізації студентів вищих навчальних закладів засобами культури мовлення.

Теоретичним підґрунтям для розробки науково-методичної системи соціалізації студентів засобами культури мовлення та виявлення необхідних для цього педагогічних умов стало визначення поняття „соціалізація” та особливостей соціалізації студентів вищих навчальних закладів. Результати аналізу різних наукових підходів до дефініції зазначеного поняття (А. Мудрик, А. Бойко, Л. Міщик, О. Безпалько, Е. Гіддінгс, Т. Парсон, М. Євтух, О. Сердюк) дозволили зробити висновок, що найбільш прийнятним у контексті нашого дослідження є розуміння соціалізації як соціально-педагогічного терміну, який відображає хід соціального формування особистості в конкретному соціокультурному середовищі [1].

Вивчення проблеми соціалізації особистості (А. Зеленько, М. Лукашевич, Н. Лавриченко, Е. Якуба) та специфіки соціалізації студентів вищих навчальних закладів (С. Савченко, Г. Овчаренко, А. Капська, О. Безпалько) дозволило підтвердити доцільність використання у даному дослідженні особливостей соціалізації студентської молоді, виявлених С. Савченком (зокрема положення про специфіку видів діяльності студентів, серед яких провідною є навчальна) [3]. Також виявлено три стадії соціалізації студентської молоді (адаптаційна, ціннісно-діяльнісна, професійна).

З огляду на результати аналізу наукових досліджень (Н. Бабич, Б. Головін, М. Ілляш, В.Ф. Жовтобрюх, М. Пилипський, М. Пентилюк, В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький) культура мовлення розглядається нами як сукупність і система її комунікативних якостей, що включає: правильність (нормативність), точність, логічність, чистоту, багатство й різноманітність, виразність і образність, стислість і доцільність, адекватність, естетичність, поліфункціональність мовлення [4].

Результати аналізу змістових аспектів визначених дослідниками (В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький, В. Пасинок, О. Штепа) функцій культури мовлення: (комунікативна, експресивна, ідентифікаційна, гносеологічна, естетична, культуроносна) та педагогічного мовлення: (передавання інформації, спонукання до дії, емоційного фону спілкування, самопрезентації, інтегративна, формувальна, комунікативна, навчальна, культурологічна, розвивальна, соціальна) впевнили, що їх реалізація сприяє процесу соціалізації студентів вищих навчальних закладів [5]. Були обґрунтовані педагогічні умови соціалізації студентів засобами культури мовлення, а саме: 1) соціальна спрямованість викладання спеціального навчального курсу „Культура мовлення”; 2) використання художньої, релігійної, наукової, епістолярної, історико-документальної літератури у процесі вивчення курсу „Культура мовлення”; 3) застосування монологічних та діалогічних форм мовленнєвої діяльності під час розвитку культури мовлення; 4) формування у студентів умінь у галузі ділового спілкування.

Дослідження засвідчило, що забезпечення соціальної спрямованості спеціального навчального курсу „Культура мовлення” наближає навчальний процес до реальних мовленнєвих ситуацій; створює природні умови спілкування; формує інтерес до вивчення рідної мови, літератури й освоєння культури мовлення; передбачає спеціальний підбір навчальних матеріалів та розробку системи вправ для кожного заняття. Використання художньої, релігійної, наукової, епістолярної, історико-документальної літератури у процесі вивчення спецкурсу „Культура мовлення” створює можливість оволодівати досвідом попередніх поколінь; сприяє засвоєнню

системи цінностей, норм і настанов, притаманних нашому суспільству; допомагає оволодівати зразками національної культури [2].

Освоєння студентами вищих навчальних закладів монологічних та діалогічних форм мовленнєвої діяльності у навчальному процесі допомагає їм реалізувати у спілкуванні комунікативну, експресивну, культурологічну та соціальну функції культури мовлення. Оволодіння студентами уміннями у галузі ділового спілкування забезпечує можливість їхньої взаємодії з іншими суб'єктами спілкування, у процесі чого здійснюється обмін інформацією, досвідом та результатами діяльності. Водночас з'являються сприятливі умови для опанування здобутками національної й світової культури та суспільним досвідом; гармонізації взаєностосунків між окремими особами та групами людей; здійснення виховного впливу у педагогічній діяльності.

Результати аналізу наукових робіт із проблем соціалізації студентської молоді, культури мови та мовлення, професійного спілкування дозволили нам визначити три основні критерії соціалізації студентів засобами культури мовлення: ціннісно-орієнтаційний; когнітивний; дієво-творчий. На основі зазначених критеріїв та їх показників нами виявлено три рівні соціалізованості студентів засобами культури мовлення: творчий (високий), продуктивно-перетворювальний (середній), репродуктивний (низький).

Експериментальне дослідження проходило у три етапи. На першому етапі констатувального експерименту з метою з'ясування особливостей формування ціннісних орієнтацій було проведено опитування 204 студентів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, що дозволило визначити ієрархію ціннісних орієнтацій (ЦО) респондентів гр. А й гр. Б. Далі було виявлено еталон ціннісно-орієнтаційного портрету (ЦОП) студента вищого навчального закладу. З цією метою над адаптованим варіантом тесту М. Рокича „Ціннісні орієнтації” працювало 200 соціально активних студентів (мають високу успішність, характеризуються високим рівнем домагань та адекватною самооцінкою, високим рівнем комунікативних та організаторських здібностей та мотивації до успіху у діяльності, високим рівнем професійної спрямованості). До еталону цінностей такі студенти відносять: активне діяльне життя, цікаву роботу, продуктивне життя, впевненість у собі, життєву мудрість, пізнання. Водночас соціально значущими інструментальними цінностями, які сприяють успішній соціалізації студента, вони вважають: ефективність у справах, високі запити, старанність, освіченість, раціоналізм, вихованість.

На другому етапі констатувального експерименту проводилось вимірювання рівнів знань студентів щодо соціалізації особистості в соціумі. З цією метою було застосовано комплексну діагностику знань студентів, що ґрунтується на контролі їхньої успішності протягом навчального року. Далі здійснювалось вимірювання рівнів (репродуктивний, реконструктивний, творчий) засвоєння знань студентами. У зв'язку з чим їм були запропоновані відповідні завдання.

На третьому етапі констатувального експерименту визначалися рівні (репродуктивний, варіативний, творчий) сформованості у студентів комунікативних умінь. Для цього студентам були запропоновані професійні ситуації, під час розв'язання яких вони реалізовували такі комунікативні уміння, як: володіння технікою і логікою мовлення; використання комунікативних якостей мовлення; володіння інтонаційною виразністю мовлення; використання невербальних засобів спілкування; орієнтування у ситуаціях професійного спілкування; управління власним емоційним станом (саморегуляція); сприймання та розуміння людини людиною; самопрезентація; встановлення контакту у професійному спілкуванні; володіння нормами етикету; переборення психологічних бар'єрів у спілкуванні. З метою вимірювання рівнів сформованості комунікативних умінь у студентів нами використовувався метод „експертних оцінок”, які виставлялись викладачами університетів.

За результатами узагальнення отриманих даних з'ясувалося: у ХНУ на факультеті іноземних мов 30,6% студентів в ЕГ та 31% у КГ знаходяться на репродуктивному рівні соціалізованості; 44,2% та 44% відповідно на продуктивно-перетворювальному рівні; 25,2% та 25% – на творчому рівні соціалізованості. На філологічному факультеті цього ж університету ми отримали такі результати: 31,4% студентів в ЕГ та 32,2% у КГ знаходяться на репродуктивному рівні соціалізованості; 42,3% та 41,9% відповідно на репродуктивно-перетворювальному рівні; 26,3% та 25,9% – на творчому рівні соціалізованості. У ХНПУ на мовно-літературному факультеті 30,2% студентів в ЕГ та 32% у КГ знаходяться на репродуктивному рівні соціалізованості; 43,7% та 43,7% відповідно на репродуктивно-перетворювальному рівні; 26,1% та 24,3% – на творчому рівні соціалізованості.

Результати констатувального експерименту з одного боку вказують на невелику різницю між рівнями соціалізації студентів факультету іноземних мов та філологічного факультету ХНУ й мовно-літературного факультету ХНПУ, з іншого – на значну кількість студентів із низьким рівнем соціалізованості. Отримані дані дозволили вирізнити причини зазначеного: наявність роздумів про припинення навчання у зв'язку із матеріальними труднощами; руйнування у деяких із них початкового уявлення про професійну діяльність і можливості викладача в існуючих умовах; орієнтація майбутніх фахівців на практичну діяльність й водночас недостатньо чіткі уявлення про характер та особливості майбутньої роботи за фахом; відсутність комфортної психолого-емоційної атмосфери у студентській групі; низький рівень спеціально організованої професійної допомоги студентам, які її потребують; недостатній розвиток у студентів самовиховання як механізму соціалізації та ін.

Вищевказане підсилює необхідності впровадження у практику діяльності вищих навчальних закладів науково-методичної системи соціалізації студентів засобами культури мовлення, базою якої є спецкурс „Культура мовлення”.

Після формульовального експерименту вимірювання рівнів соціалізованості студентів проходило, як і на етапі констатувального, шляхом використання комплексної діагностики. Отримані результати продемонстрували значне підвищення показників творчого та продуктивно-перетворювального рівнів соціалізованості студентів експериментальних груп. Порівняння даних констатувального експерименту та контрольного зрізу подано у таблиці 1.

Високі показники творчого рівня соціалізованості студентів засобами культури мовлення у результаті проведення формульовального експерименту пояснюється наступним: – реалізацією у навчально-виховному процесі визначених та науково обґрунтованих нами педагогічних умов; – розробкою та викладанням спеціального курсу „Культура мовлення”; – впровадженням у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів, де проводилося експериментальне дослідження, спеціально розробленої тренінгової програми, що залучала усіх студентів навчальних груп до діяльності, імітуючої їхню майбутню професійну роботу; – моделюванням ситуацій майбутньої професійної діяльності (професійні діалоги, ділові ігри, ділова бесіда, ділова нарада та ін.); – здійсненням за спеціально розробленими методиками аналізу діяльності майбутніх фахівців у процесі навчальної та позанавчальної роботи, що сприяє формуванню їхніх професійних умінь, соціалізації особистості.

Натомість причинами наявності після формульовального експерименту показників низького рівня соціалізованості у певної групи студентів обумовлена: несформованістю у них соціальних цінностей, які відповідають вимогам суспільства; низьким рівнем володіння культурою мовлення; невмінням бути учасником діалогічного спілкування з майбутніми колегами; низьким рівнем умінь встановлювати соціальні зв'язки у процесі спілкування; невмінням адаптуватися до реальних умов соціального середовища.

**Зведена таблиця рівнів соціалізованості студентів
засобами культури мовлення (%)**

Рівні соціалізованості студентів		Ф-т іноз. мов		Філолог. ф-т		Літер.-мовний ф-т	
		ЕГ-1 35 ос.	КГГ-1 29 ос.	ЕГ-2 33 ос.	КГ-2 35 ос.	ЕГ-3 35 ос.	КГ-3 37 ос.
Репродуктивний	До експ.	30,6	31	31,4	32,2	30,2	32
	Після експер.	15,1	25	13,8	22,6	13,5	24
	Різниця	15,5	6	17,6	9,6	16,7	8
Продуктивно-перетворювальний	До експ.	44,2	44	42,3	41,9	43,7	43,7
	Після експер.	24,7	44,9	27,3	45	25,2	47,1
	Різниця	19,5	0,9	15	3,1	18,5	3,4
Творчий	До експ.	25,2	25	26,3	25,9	26,1	24,3
	Після експ.	60,2	30,1	58,7	32,4	61,3	28,9
	Різниця	35	5,1	32,4	6,5	35,2	4,6

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що: – вперше розроблено модель соціалізації студентів засобами культури мовлення; обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови соціалізації студентів засобами культури мовлення; розроблено критерії та рівні соціалізації студентів засобами культури мовлення; уточнено базові поняття дослідження та визначено взаємозв'язок між ними; – подальшого розвитку набули системний підхід до організації соціально-педагогічної роботи з студентами вищих навчальних закладів; зміст, форми та методи соціалізації студентів засобами культури мовлення; питання адаптації студентів до умов соціуму та механізми розвитку в них умінь користуватись засобами культури мовлення з метою пристосування до реальних умов діяльності та для досягнення позитивного вирішення особистісно й соціально значущих завдань. Практичне значення дослідження полягає у тому, що розроблено, апробовано та методично забезпечено систему соціалізації студентів засобами культури мовлення; впроваджено комплексну цільову програму спецкурсу „Культура мовлення” (108 годин). Розроблені матеріали можуть бути використані в практиці роботи вищих навчальних закладів, а також методичними службами управлінь освіти з метою підготовки дітей і дорослих до гармонійного входження у соціальне середовище за допомогою системи засобів культури мовлення.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності аспектів проблеми соціалізації студентів вищих навчальних закладів засобами культури мовлення. Перспективними напрямками її подальшого дослідження можуть бути: вивчення впливу наукових гуртків з удосконалення мовленнєвої діяльності майбутніх фахівців на соціалізацію студентів ВНЗ; розробка системи інтерактивних вправ та завдань з моделювання ситуацій професійного спілкування, спрямованих на соціалізацію студентів; впровадження у практику діяльності ВНЗ спеціальних тренінгових програм, реалізація яких у процесі викладання лінгвістичних дисциплін сприяє соціалізації студентів; з'ясування особливостей впливу студентського середовища ВНЗ на соціалізацію студентів.

Література

1. *Євтух М.Б, Сердюк О.П.* Соціальна педагогіка: Підручник. –К.: МАУП, 2002. – 232 с. – Бібліогр.: С. 221 – 226.

2. Жовтобрюх В.Ф, Муромцева О.Г. Культура мови вчителя: Курс лекцій / За ред. О.Г. Муромцевої. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.

3. Савченко С.В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства. – Луганск: Альма Матер, 2003. – 406 с.

4. Головин Б.Н. Основы культуры речи. – 2-е изд., исправ. – М.: Высшая школа, 1988. – 320 с.

5. Пасинок В.Г. Теоретичні основи мовленнєвої підготовки вчителя: Монографія. – Харків: ІМІС, 2001. – 280 с.

УДК 376.2:364-784.522

С.В. Андрійчук

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ПРИ ПЕРЕХОДІ ВІД НАВЧАННЯ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ДО МАСОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті проаналізовано основні проблеми соціальної адаптації дітей з особливими потребами, пов'язані з переходом від навчання в спеціальному дошкільному навчальному закладі до навчання в масовій загальноосвітній школі, намічена програма підвищення адаптаційних можливостей дитини за допомогою узгодження впливів навчального закладу та її сім'ї.*

***Ключові слова:** соціальна адаптація дітей з особливими потребами, спеціальний дошкільний навчальний заклад, адаптаційні можливості дитини.*

***Аннотация.** В статье анализируются основные проблемы социальной адаптации детей с особенными потребностями, которые связаны с переходом от учебы в специальном дошкольном учебном заведении к учебе в общеобразовательной школе, намечена программа повышения адаптационных возможностей ребенка с помощью согласования влияния учебного заведения и его семьи.*

***Ключевые слова:** социальная адаптация детей с особенными потребностями, специальное дошкольное учебное заведение, адаптационные возможности ребенка.*

***Annotation.** In the article the basic problems of social adaptation of children with special needs are analysed.*

***Key words:** social adaptation of children with special needs, special preschool educational establishment child's adaptational possibilities.*

Проблема адаптації особистості до умов оточуючого середовища є однією з найбільш актуальних у сучасній філософській, психологічній та педагогічній науках. Особливої актуальності вона набуває в рамках соціально-педагогічної науки, оскільки безпосередньо пов'язана з процесом входження особистості в соціальне середовище, засвоєння нею основних соціальних норм та правил поведінки, передачі соціального досвіду від одного покоління до іншого. Соціальна адаптація – процес, який відбувається протягом усього життя особистості, адже суспільство, соціальне середовище, в якому вона перебуває, є динамічними, тобто постійно змінюються, що в свою чергу, викликає необхідність пошуку нових адаптаційних можливостей для життєдіяльності у таких умовах.

Особливої значущості соціальна адаптація набуває для осіб, які мають обмеження у психічному чи у фізичному розвитку, адже ступінь адаптованості такої людини в суспільство прямо пропорційна її можливостям вести повноцінне соціальне життя,